HALK BİLGİSİ HABERLERİ

İstanbul - Eminönü Halkevi Dil ve Edebiyat şubesi tarafından çıkarılır aylık folklor mecmuası

Yazı İşleri Müdürü : MEHMET HALİT BAYRI

Yıl : 10 **Birincikânun 1940** **Sayı : 110**

Halk Şairleri Hakkında Küçük Notlar:

EŞREF OĞLU

Yunus Emreden sonra gelen mutasavvif halk şairleri arasında Yunusu en çok andıran Eşref oğludur. Eşref oğlu, eski tezkerecilerle son edebiyat tarihçileri tarafından, tıpkı Yunus Emre gibi, ihmal ve kayıtsızlıkla karşılanmış, şimdiye kadar bir kaç dervişin dudaklarile bazı menkıbe kitaplarında yaşayan adı, hemen büsbütün unutulacak derecede hatıralardan silinmiştir. Lâkin adı ne kadar unutulmuş olursa olsun, halk edebiyatımızın kademelerinden biri olan eseri, Türkün öz ruhundan ilham almağa başlıyan edebiyatımızın yeni bir istikamete çevrildiği şu sırada incelenmeğe gerçekten lâyıktır.

***

Eşref oğlunun hayatı da, Yunus Emrenin hayatı kadar kapalıdır. Mutasavvif halk şairleri hakkında hiç bir şey söylemiyen eski tezkirelerde Eşref oğluna dair malûmat bulmak imkânsızdır. Eski ve yeni edebî tarihlerde adı bile geçmiyen Eşref oğlu, yaşadığı yılların olgularını taşıyan satırlar arasında yüzünün hattâ en kaba çizgilerile dahi görülemez. Bunun için Eşref oğlunu daha ziyade menkıbelerile tanımağa mecbur bulunuyoruz. Tarihî hayatını öğrenmek güçlüğüne karşı, Eşref oğlunu menkıbelerile anlamak o kadar güç değildir.

Baş vurduğumuz kaynakların hemen hepsinde Eşref oğlunun son peygamberin damadı Alinin soyundan geldiği ve babasının Mısırlı Seyid Ahmed Eşref ve onun babasının da Seyid Mehmed Suyufî adındaki zatler olduğu yazılıdır. «Menakıbı Eşref zade Şeyh Abdullah Rumiyül İznikî» adlı bir menkıbe kitabında Eşref oğlunun, Peygamberin damadı Alinin soyundan geldiğini vesikalandırmak üzere, ölümünden sonra elbisesinin içinde Seyyidlik

alâmeti bulunduğu ileri sürülmektedir. «Bazı menakıbı meşayihi salife» adlı eserde hayatı anlatılan Eşref oğlunun torunlarından Lûtfullah da, cedleri vasıtasile Aliye bağlanmaktadır. Daha bu gibi eserlerde yazılı olan Eşref oğlunun soyu daima Aliden başlamış olarak gösterilmektedir.

Eşref oğlunun babası Mısırlı Seyid Ahmed Eşref, daha gençliğinde memleketini bırakarak İznike gelmiş ve orada evlenmiştir. O zaman İslâmlığın yayıldığı yerler, her müslüman için aynı vatanın sınırı içinde sayılırdı. İslâm âleminin her noktası, müşterek dinin verdiği cezbe ile coşan gönüllerle dolu idi. Bunun için o vakitler Anadoludan tahsil maksadile Mısıra, İrana, Orta Asya şehirlerine gidenler olduğu gibi, kendisini uyandıracak büyükler aramak için buralardan da Anadoluya gelip yerleşenler vardı. Eşref oğlunun babası, işte her halde bunlardan biri olsa gerektir. Seyid Ahmed Eşrefin Anadoluya göçtüğü tarih hakkında hiç bir kayda rastlanamamakla beraber, bunun on dördüncü asrın sonlarında olduğunu tahmin edebiliriz. Çünkü İslâm dünyasındaki duraksız med ve cezir hususile bu asrın nihayetlerinde en yüksek derecesini bulmuştu.

Eşref oğlu İznikte dünyaya geldi, gençliğini yine İznikte yaşadı. O sıralarda Anadolunun her köşesinde tekkeler kurulmakta, tasavvuf büyük bir kudretle halk arasında yayılmakta idi. Eşref oğlu, daha çocukluğunda bu akış içinde babasının iyman dolu göğsü üzerinde nefes alıyordu.

Eşref oğlu, tahsiline İznikte başladı, sonra Bursada devam etti. Eğer menkıbe kitaplarına inanmak lâzım gelirse kırk yıl süren bu tahsili henüz bitirmediği bir sırada Eşref oğlu kalbinde ilâhî bir aşkın neşvesini seziyor, tasavvuf yoluna girmek için kendisinde büyük bir istek buluyordu. Nihayet Çelebi Mehmed medresesinde danişmend iken dünyadan elini, eteğini çekti, önce «Emir Sultan» diye anılan Buharalı Seyid Mehmed Şemseddini, ondan sonra Hacı Bayramı Veliyi mürşid edindi. Eşref oğluna, Hacı Bayramı Veliye intisabının ilk günlerinde çok ağır bir hizmet verilmiş, fakat o, buna hiç şikâyet etmeksizin katlandığı cihetle, yapılan tecrübe kâfi görülerek imamlığa tayin olunmuştur.

Eşref oğlu, hayatının on bir senesini Hacı Bayramı Velinin yanında bu vazifeyi yaparak ve nefsini terbiyeye çalışarak geçirdi. İntisabının on birinci yılında mürşidinin kızı Hayrünnisa ile evlendi ve yine aynı yılda pirinden icazet aldı. Bundan sonra İznike dönen ve Hayrünnisadan bir kızı dünyaya gelen genç derviş, burada bir müddet tekrar nefsini terbiye ile uğraştı, daha sonra, kayın babasını ziyaret için Ankaraya gitti. Bu sıralarda damadını tasavvuf yolunda henüz pek ilerlemiş saymıyan Hacı Bayramı Veli, Eşref oğ-

luna, Abdülkadir Geylaninin dördüncü oğlu Hamali Hüseyinin yanına gitmesini tavsiye etti. Bunun üzerine karısı ve çocuğile beraber Eşref oğlu Hama yolunu tutmuştu.

Hamalı Hüseyinin işaretile Eşref oğlu Hamada inzivaya çekilerek kırk gün zikr ve ibadetle meşgul oldu. Kırk gün bitince, Hamalı Hüseyin kendisine icazetname, alem, çırağ, seccade ve asâ verdi, artık vatanına dönmek için serbest bırakılmıştı. Eşref oğlu İzniğe dönünce her türlü dünya işinden uzak kalarak vaktini Allahına tapınmak ve gönlünü dinlemekle geçirmeğe başladı. İşte gerek şiirlerini ve gerek diğer eserlerini bu esnada yazmıştır, sanılır.

Hal tercümesi ve menkıbe kitaplarında rastlanan Eşref oğlunun hayatına ait bilgi bundan ibaret gibidir. Yalnız bunlardan öğrenebildiğimiz bir cihet daha var ki, o da, Eşref oğlunun Hamadan döndükten sonra İznikte bir müddet hareketsiz yaşamasıdır. Eşref oğlu gibi mutasavvıfların, halkı uyandırmağı kendilerinin en kutlu vazifeleri bildiklerine göre onun bu hareketsizliğini mânalı bulmamak kabil olmaz. Netekim, ona ait menkıbelerin birinde Eşref oğlunun İznikte bir müddet susmağa mecbur edildiğinden bahsedilmesi, bizim bu düşüncemize kuvvet vermektedir. Daha sonra Hamadan onu ziyaret için gelen bir dervişin kerametlerini söyleyip sayması üzerine halk arasında mevki ve itibar kazanan Eşref oğlu, hususile hayatının son yıllarında civar köylere ve kasabalara vekiller gönderecek derecede nüfuz kazanmıştır.

Fakat bu defa da, gördüğü hürmetin ağırlığı altında ıztırap duymağa başlamış, onun her zamanki sessiz ve gösterişsiz yaşayışını bozan bu geniş ve büyük hürmet nihayet kendisini İzniği bırakmağa kadar götürmüştür. Bununla beraber, tapınma derecesinde seven halk, onu hak aşkından doğan cezbe içinde tek başına dağlarda dolaşırken bulmuş ve şehre getirmiştir. Bundan sonra «Pınar başı» denilen yerde kendisi için kurulan tekkede ömrünün geri kalan yıllarını yaşamış ve 1479 (h. 874) tarihinde ölmüştür, ölüm tarihi:

Eşref zade azmi cinan eyledi

mısraile tesbit edilmiştir. Ölümünün hac mevsimine rastladığını damadı ve halifesi Abdürrahim Tirsinin bir mersiyesinden anlıyoruz [*].

[*] Abdürrahim Tirsî, İznik yakınında Tirse köyünde imam olan Bayezid Fakihin oğlu olup aynı köyde doğmuştur. Babası Bayezid Fakih, Bolulu ve İsfendiyar oğlu Ahmet beyin akrabasındandır. Abdürrahim Tirsî, Eşref oğlunun Hayrünnisa ka-

Eşref oğlunun asıl adı «Abdullh» tır. «Rumî» diye anılmasına sebep, Hamada ilk gördüğü zaman Hamalı Hüseyinin kendisine «Rumî» diye hitap etmesidir.

Eşref oğlu Kadirî tarikatına mensup olup, bunun «Eşrefiye» şubesini kurmuştur. Divanından başka «Mezekkinnüfus» adlı bir eseri, bir de «Tarikatname» si vardır.

Eşref oğlunun çok ziyaret edilen türbesi İzniktedir. Türbede halifelerinden bir kaçı ile tarikatının ileri gelenlerinden bazıları da gömülüdür. Kadirî tarikatının kendisi tarafından kurulan «Eşrefiye» şubesi, Eşref oğlunun ölümünden sonra yayılıp genişlemiş ve İstanbulda bile bu kolun dervişleri epey çoğalmıştır.

Eşref oğlunun hayatında kurulmuş olan İznikteki Eşrefiye tekkesi, şey-

---

dından olan kızı Züleyha ile evlenmiş ve bundan Pir Hamdullah adında bir erkek çocuğu dünyaya gelmiştir. Pir Hamdullah rivayete göre yüz yirmi sene yaşamıştır. Abdürrahim Tirsî, kayın babası ölünce, onun yerine İznikteki Eşrefiye dergâhının şeyhi olmuş ve bu itibarla Kadirî tarikatının tanınmış simaları arasına katılmıştır. Kendisi divan sahibi şâir ve arif bir zattir. Eserlerinden örnek olmak üzere şu bir kaç parçayı alıyoruz:

Gerçi ölmez hiç dediler
Hah dostudur ol dediler
Gözden dolanur dediler
Eşref Oğlu Rumî sultan.

Hak dostları derildiler
Kâbede namaz kıldılar
Sefer mübarek dediler
Eşref Oğlu Rumî sultan.

Hac irdi dünyadan gitti
Görün sultanı ne itti
Gör nice telkin itti
Eşref Oğlu Rumî sultan.

Bir kaç misafir geldiler
Tövbe edelim dediler
Dünyadan göçmüş buldular
Eşref Oğlu Rumî sultan.

Tövbesiz kaldık dediler
Ah eyleyüp ağlaşdılar
Himmetin irsün dediler
Eşref Oğlu Rumî sultan.

Çünkü yumağa kodular
Dervişleri zikr urdular
Tövbe verirken gördüler
Eşref Oğlu Rumî sultan.

Evliyalar ölmez imiş
Can acısın duymaz imiş
Âşıkların komaz imiş
Eşref Oğlu Rumî sultan.

Bu biçare garip nitsün
Ağlayü kanceri gitsün
Sensiz bu cihanı nitsün
Eşref Oğlu Rumî sultan.

hin türbesile birlikte, İrak seferinden dönüşünde Dördüncü Murad tarafından yeniden yaptırılmış ve duvarları çinilerle süslenmiştir.

***

Eşref oğlunun hayatında yazarak bıraktığı eserlerin nelerden ibaret olduğunu biraz önce kaydetmiştik. Bunlar arasında «Eşref oğlu divanı» hak aşkile ve halkı uyandırmak, aydınlatmak için yazılmış ilâhilerden mürekkep olup 1869 ve 1889 (h. 1286, 1307) senelerinde iki defa basılmıştır. Eşref oğlu divanının görebildiğimiz üç yazma nüshasından biri 1669, diğeri 1780 ve üçüncüsü 1817 (h. 1080, 1195, 1233) tarihlerinde istinsah edilmiştir. Bu üç yazma nüshadan son ikisi birincisine nisbetle noksan olduğu gibi basılmış nüshalar da son yazma nüshaya nisbetle epey noksandır.

Bu Abdürrahimi Tirsi
Andandır ahü zarisi
İşler yüreği yarası
Eşref Oğlu Rumî sultan.

***

Ey dost senin derdin ile
Yürüyeyin yane yane
Dökeyim gözümden yaşı
Akıdayım dane dane.

Bana seni gerek seni
Sensiz neylerim ben seni
Aşk şerabı canım canı
İçir bana kana kana.

Doldur gönlüm fikrin ile
Hem dilimi zikrin ile
Dost dost deyü aşkın ile
Çarh urayın döne döne.

Eyle cismim candan üryan
Olayım yüzüne hayran
Götür hicabı aradan
Göstere dur cane cane.

Bu Abdürrahimi Tirsi
Sen sultanın eksiklisi
Seni umar Kerem ıssı
Ulaşasın hane hane.

***

Yücelerden döndüreyin
Alçaklara gönül seni
Alçaklardan alçaklara
İndireyin gönül seni.

Başımın terkin urayın
Canımı yolda koyayın
Nekim olursam olayım
Koymayayın gönül seni.

Yürüyeyin yane yane
Aşk odun urayım cane
Bakmayayın masivaye
Geçireyin gönül seni.

Dost gamın alayım başa
Yürüyeyin kalka düşe
Vasfı dile gelmez işe
Uğradayın gönül seni.

Sığınayım ol Mevlâya
Yüz urayın ol a'lâya
Abdürrahimi Tirsiye
Uydurayın gönül seni.

Yekdiğerile karşılaştırılarak incelenen Eşref oğlu divanının bu beş nüshasında bulunan ilâhiler gösteriyor ki, Eşref oğlu, bunları tamamile zamanının ve muhitinin tesirleri altında yazmış, bu tesirleri bazı hükümsüz bırakacak derecede galip, fakat çok defa onların mağlubu olmuştur. Eşref oğlu divanını dikkatle takip eden her inceleyici, mutlaka bu hükmü vermek zaruretindedir.

Eşref oğlu divanında göze çarpan ilk hususilik dildedir. Yunus Emre ile ondan sonra gelen bazı halk şairleri kadar Türkçenin bozulmamış güzelliğini koruyamıyan Eşref oğlunun dilinde dıştan basan bir nüfuzun ağırlığı duyulur. İlk saflığını yavaş yavaş kaybeden eski Türkçe, Eşref oğlu divanında tabiî akışile kendini sezdirmekle beraber, bu akışı biraz hafifleştiren engelleri de içinde saklar. Bu engeller, Yunus Emreden başlayarak, halk şairlerinin temiz diline gittikçe daha çok giren yabancı unsurlardır.

Dili, bozulmağa yüz tutan bir Türkçe örneğinden başka bir şey olmıyan Eşref oğlu divanındaki yazıların şekilleri, Eşref oğlundan önce kullanılan şekillerin tamamile benzeridir. Mutasavvıf halk şairlerinin eserlerini İran tesiri altında vücude gelen edebî mahsullerden ayıran bu şekiller, Yunus Emredenberi halk edebiyatımızın değişmeyen kıyafetidir. En çok ruhî bir cezbenin coşkunluğunu örten bu kıyafetler, içten gelen aşk feryatlarına, gönülden kopan ve dudaklarda alevlenen irşad nağmelerine işleyici, manevî bir ahenk vermektedir. Zevkimizi memnun eden bu ahenkte gizli bir haletin mahiyeti bilinmeyen, hem duyulan, hem duyulmayan bir görünüşü var. Yunus Emreninkiler kadar Eşref oğlunun şiirlerine de yakışan bu çerçeveler, asırların tozlarını taşıdığı halde bu gün bile çok canlı ve renklidir.

Eşref oğlu, nazım aleti olarak hem hece veznini, hem de aruzu kullanmıştır. Düşüncemize göre bu iki vezinle de nazmı kekeliyen Eşref oğlunun eserlerinde aruz, büsbütün iğreti bir elbise düşüklüğü gösteriyor. Hecede daha çok muvaffak olan Eşref oğlunun kafiye telâkkisi yanlıştır. Nazımlarında bu günün değil, hattâ kendi asrının kuvvetli kafiyelerine nâdir tesadüf olunur. Tıpkı Yunus Emrede olduğu gibi, şiddetle zayif olan kafiyeleri, çok kere fiillerin muhtelif tasriflerile vücuda getirilmiştir.

Mutasavvıf halk şairlerinin hepsi, eserlerine bediî bir kıymetten ziyade kalbe söyleyen bir kudret, vicdanları harekete getiren ve her endişeden uzaklaşarak hakka sığındıran bir tesir vermek istiyorlardı. Bunun için hece ve aruz vezinlerini kullanışı ve kafiye telâkkisi itibarile Eşref oğlunun eserlerini dışından kusurlu bulsak bile, bu gibi şairlerin eserlerinde sanat tamamile ihmal edilmiş, nazmın ve dilin şekli belki ikinci derecede dahi düşü-

nülmiyerek yalnız âşık ve aşkile başı dönmüş bir ruhun helecanı gizlenmiş olduğu cihetle onu bu hususta mazur görmeliyiz.

Eşref oğlu, tıpkı aynı ideal için çalışan halk şairleri kadar tam bir açıklık ve serbestlikle duyduklarını olduğu gibi söyleyip geçivermiştir. Bunun için eserlerinin ilk bakışta görünen vasfı samimiliğidir. Bu bakımdan şu manzumelerin değeri ne kadar büyüktür:

Düşeli aşkın bu canım iline
Beni bıraktı bu halkın diline

Gözlerimden yaş ile kan akıdır
İllâ yaşım dilemezim siline.

Zira aktıkça gözümden kanlı yaş
Hoş teselliler gelür ben kuluna

Hoş yaraşur âşıka gözü yaşı
Kim ki âşıksa gözünden biline.

Ben bu aşktan bir nefes ayrılmazım
Ger yüreğim şerha şerha deline

Aşk ile ben bir demimi vermezim
Aşksız olan ömrümün bin yılına.

İsmü resmi Eşref Oğlu Ruminin
Kül olup savruldu aşkın yeline

Kalmadı namü nişanı zerrece
Garka varup gitti aşkın seline.

*

Bu aşk düştü canımıza bahar eyledi kışımız
Kaygu bulutların sürdü komadı hiç teşvişimiz
Dilimizde ol dost adı canımızda ol dost tadı
Gönlümüzü ol dost aldı unuttuk yâd bilişimiz.

Dosttur hemen endişemiz dostu sevmektir pişemiz
Ol dostu sevmekten özge bir dahi yoktur işimiz
Ol sultandır biz ana kul her dem yeni yeni nüzul
Andandır bu cümle usul andandır her bahşişimiz

Her dem bakarız ol yüze her gün bayram kadir bize
Biz dostu iyan görürüz ... değil bu görüşümüz
Kande baksan dost görünür sanma dost doğar dolunur
Yerü gök topdolu dosttur bu sözle yok yanlışımız

Biz ol dost ile diriyüz dostsuz olursak ölürüz
Dosttur bize ten can olan dost ile her cünbüşümüz
Eşref Oğlu Rumî eder dost bizi şöyle aluptur.
Her mahlûktan kesilüptür alışımız verişimiz.

Maddî bünyesi ne şekil ve mahiyette olursa olsun, şiirleri, Eşref oğlunun vicdanî kanaatini çok güzel gösteriyor. «Vahdeti vücut» felsefesinin en ateşli, en asabî müdafii olan Eeşref oğlu, divanında:

Tecelli şevkı didarın beni mest eyledi hayran
Ennelhak sırrını canım anınçün kılman pinhan
Acep hayranü mestim kim bilişten bilmezim yâri
Gözüm her kande kim baksa görünen sureti rahman
Benim her dertlü dermanı benim her madenin kânı
Benim ol dürri bihemta benim ol bahri bipayan
Semada seyreder sırrım cihanı tuttu envarım
Mukaddesler cemiisi benim sırrımda sergerdan
Bu ayü gün bu yıldızlar bu geceler bu gündüzler
Bu yazlar kışlarü güzler benim emrimdedir yeksan
Çürümüş tenlere bir kez eğer dersem biizni kum
Yalın ayak ve baş açık duralar kamusı uryan
Benim ilmi ledünnümde hezaran Hızr olur âciz
Benim her bir tecellimde nice bin Musalar hayran
Cihan tılsımının bendi benim elimdedir şimdi
Benim bu gün bu meydanda benimdir top ile çûkân
Benim şahı bu meydanın benim devri bu devranın
Benim canı bu canların benimle diridir her can
Benim Mansuru dar eden benim ağyarı yâr eden
Benim her varı var eden benim hem giden hem duran
Değilim oddanü sudan veya toprak veya yelden
Ben irden var idim irden henüz yoğidi bu ezman
Zamansız bizamanım ben nişansız binişanım ben
Dü âlemde Hümamım ben benim görünenü gören
Görürsün sureta adem benim emrimdedir âlem
Feleklerle melekler hep bana mahkûmdur insü can

diyerek «vücudu hakikî» nin «vücudu mümkün» de tecellisine işaret ediyor ve bunu sırası gelince daha kuvvetli, daha coşkun haykırıyor:

Sanursun Eşref oğluyum ne Rumîyim ne İznikî
Benim ol daimü bâki göründüm sureta insan

Eşref oğlunu bu felsefesile muhakeme edecek olursak, onda Mevlâ Celâleddini Rumiden başlayarak kendinden önce gelen bütün mutasavvıf şairlerin tesirini görmemek mümkün değildir. Türk mutasavvıflarının «vahdeti vücut» terkibile hülâsa edilen felsefeleri Anadoluda önce Mevlânanın, sonra Sultan Veled, Âşık Paşa, Yunus Emre gibi hak âşıklarının bağsız, sınırsız çalışmalarile yayılmış olduğu için, bunlardan sonra gelen mutasavvıf

şairler, tasavvuf esaslarını en çok Mesnevî ile Mevlâna divanında ve Rebapname, Garipname ile Yunus Emerenin ilâhilerinde buldular. Bu cihetle onların hepsinde Mevlânanın, Sultan Veledin, Âşık Paşa ve Yunus Emrenin büyük ve kavrayıcı nüfuzlarını hissederiz. Epey sonra gelmiş olmakla beraber Eşref oğlu da bunların tesirinden kurtulamamış ve hususile Yunus Emre Eşref oğlu üzerinde çok kuvvetle hâkim olmuştur. Aşağıdaki manzumeleri Eşref oğlunun kendisinden önceki mutasavvıf şairlere ve bunların başında Yunus Emreye ne kadar yakın olduğunu gösteren örneklerdir:

Ezelden aşk oduna yane geldim
İçtim aşkın şerabın kane geldim
Cüda düşmüş yârinden bir garibim
Vısalin isteyü hicrana geldim.
Şol bülbülüm ki gülden ayırı düştüm
Fırakile bu haristana geldim
Kararım yok cihanda tiz giderim
Bu suret mülküne mihmane geldim.
Benim Yusuf bu gün Ken'an ilinde
Beden mısrındaki zindana geldim
Bana düzehdir ansız kamu cennet
Anın gayrına çün bigâne geldim
Bu nefsin leşkerin kırmağa daim
Bahadır oluben meydane geldim
Gaza etmekliğe bu nefsi şuma
O dost yoluna can kurbana geldim.
Şikârım süre bu sahraya çıktım
Adım iletmeğe ol sultana geldim
Hakkı bilmeğe geldim bunda bellü
Ne cennetü hurü ne rıdvana geldim.
Hakka bildim ki adem doğru yoldur
Anınçün sureti insana geldim.

*

Bu dervişlik yoluna sıdk ile gelen gelsün
Haktan özke ne ki var gönlünden silen gelsün
Dervişlik dedükleri binihayet denizdir
Bu payansız denizin ka'rına dalan gelsün
Dervişlik dedükleri bir dükenmez kân olur
Has-ü âm, kul-u sultan bu kândan alan gelsün
Derviş dolu nur doğar her lâhza göğe ağar
Ben diyem doğru haber canına kıyan gelsün
Dervişin gözü açık, dünü günü uyanık
Bu söze Tanrım tanık bakmadan gören gelsün
Dervişin kulağı sak Haktan alur ol sabak
Deprenmedin dil dudak sözü işiden gelsün
Dervişin kolu uzun çıkarır münkirin gözün
Şarktan garba dübdüzün ....
Dervişler Hakkın dostu canları ezel mesti
Aşk şem'ini yaktılar pervane olan gelsün
Bu Eşref oğlu Rumî dervişliğe geleli
Nefsindendir çektiği nefsin öldüren gelsün.

Eşref oğlu, tasavvufî telâkkileri itibarile kendisinden önce gelen mutasavvıf şairlere ne kadar yakınsa, telâkkilerini neşir ve telkin isteğile gösterdiği gayret de onlardan az değildir. Eşref oğlu, hususile bir tarikat kurucusu olduğu cihetle etrafındakilere daima olgun bir mürşide baş bağlamanın insan için âdeta bir zaruret olduğundan bahsetmiştir. Divanında halkı kendisine çağıran hitabeler oldukça boldur:

Aşk sayrusu olanlara gelsünler timar eyleyim
İçürem aşk şerbetini dosttan haberdar eyleyim
Açam batın gözünü göre kendü kendüsünü
Dosta döndürem yüzünü âlemden bizar eyleyim

Söyündürem nefsi odun bozam tılsımının bendin
Götürem benliği seddin ol dosta yular eyleyim
Ol taş olmuş gönüllere uram aşkın külüngünü
Âb-ı hayatı akıdam gönlünde pınar eyleyim

Hak bu gönüller kuflunun miftahını verdi bana
Açam gönlü kilidini gencini izhar eyleyim
Ben dalmışım aşk bahrine sataşmışım gevherine
Ol gevherden âşıklara gelsünler isar eyleyim

Ben dostu görüp gelmişim devranım sürüp gelmişim
Dost dostlara gelsün dedi geldim ki haber eyleyim
Kılavuzuyım ol yolun dilin bilürüm ol ilin
Cem eyledim kafilemi pes dosta sefer eyleyim

Varam ol canlar canını ol madenlerin kânını
Ol iki cihan fahrini kafile salar eyleyim
Gel bu kafileye katıl, olmasın amelin batıl
Gelsün âlim gelsün cahil Caferi Tayyar eyleyim

Hakikat bahrine daldım marifet gevherin buldum
Tarikatta satam alam şer' ile pazar eyleyim
Tuttum Muhammed şer'ini hem gör küllî sünnetini
Dünü gün salâvatını dilimde tekrar eyleyim

Eşref oğlu Rumî ile gel dosta bile git bile
Pek yapışgıl eteğine deme gel kim âr eyleyim.

*

Gel bu aşkın şerbetinden bir kadeh nûş eyle gel
Gel bu aşk ile başunu tâ ebed hôş eyle gel
Gel berü gel aşk elinde dolu peymane getür
Gel bu mecliste bu gün sen canı serhoş eyle gel

Gel bu âşıklar önünde yire sal namusunu
Gel bu zühdü aşka değiş aklı medhuş eyle gel
Gel bu aşk pazarına gir yoğa sat hep varını
Gel berû küllî hevesten gönlünü boş eyle gel
Gel beküllî masivadan yüz çevir yum gözünü
Gel bu gün can gözün aç dost yüzüne dûş eyle gel
Gel bu aşk ile katreni deryaya ilet
Gel berû derya ile derya olup cûş eyle gel
Gel bu aşk deryasının dermek dilersen dürlerin
Gel bu Eşref oğlu Rumî sözlerin gûş eyle gel.

Eşref oğlu bir taraftan halkı kendisine çağırır, dindaşlarına doğru yolu göstermek isterken, diğer taraftan hak aşkının verdiği vecd ile gönlünün tek dileğini de haykırıyor, Allahına şöyle yalvarıyordu:

Ey Allahım beni senden ayırma
Beni senin didarından ayırma
Seni sevmek benim dinim imanım
İlâhî dinü imandan ayırma.
Sararuben soldum döndüm hazana
İlâhî hazanım daldan ayırma
Şeyhim güldür ben anın yaprağıyım
İlâhî bülbülüm gülden ayırma.
Ben ol dost bağçesinin bülbülüyüm
İlâhî bülbülüm gülden ayırma
Balığın canını suda dediler
İlâhî balığım gölden ayırma
Eşref oğlu senin kemter kulundur
İlâhî kulu sultandan ayırma

Divanına göre Eşref oğluna mutasavvıf halk şairleri arasında yüksek bir yer ayırmamak haksızlık olur. Hak aşkile coşan kalbinin ah ve vahından ibaret samimî, sıcak feryatlarile Eşref oğlu, şiirin o herkese açılmıyan mesut ve vahşî iklimine girmiş ve bu iklimin saran, işliyen heyecan veren coşgun baharını demet demet bize getirmeğe muvaffak olmuştur.

***

Eşref oğlunun divanından başka « Müzekkinnüfus » adlı bir eseri olduğunu yukarıda söylemiştik. Şimdiye kadar bir kaç defa basılan bu eserin edebî değerinden fazla dinî bir mahiyeti vardır. Onun için bahsimizle pek yakından alâkalı görünmeyen « Müzekkinnüfus » üzerinde uzun uzadıya durmak niyetinde değiliz. Ancak on beşinci asıra ait Türk nesrinin basit bir örneği olan bu eserden beş on satır nakletmeği büsbütün faydasız bulmuyoruz :

«Bir memleketten bir kafile azm idüb Kâbeye varup ziyaret eyliyeler. Badelhac evlâdlarına ve vatanlarına geleler. Çün yolları Bağdat şehrine uğ-

radı. Kafile halkı bir araya cem oldular. İttiler kim şehirde bizim eksiğimiz yok. Şehirden taşra konalım. Bir az vakit maslahat ne ise görelim. Yine kalkup yolumuza gidelim dediler. Şehirden taşra bir yere kondular. İçlerinden biri ider. Bu Bağdat şehri bir acayip şehirdir deyü söylenür. Çün sizinle gelirim. Bile konarım. Amma varır Bağdat şehrini birez teferrüç ederim dedi. Kafile halkı ittiler. Gitme. Zira anda varasın. Nefsin havasına muvafık nesne göresin. Ana meşgul olasın. Biz gideriz siz anda kalursuz. Sonra gelüp bizi bulmıyasız dediler. O kişi bu sözü dinlemedi gitti, vardı. Şehri temaşa ederek yolu ol şehrin fıskhaneleri yanına uğradı. Gördü kim çengiler çığaniler bunu hayret aldı. Birez vakit bunlara kulak urdu. Hoşuna geldi. Derhal nefsi emmaresi bunlardan gıdalanup kuvvetlendi ve gözledi. Baş kaldırdı. Birez dahi ileri yürüdü. Gördü bir avret bir kapudan baş çıkarmış bakar. Çün bu avrete gözü tuş oldu. Ol avretin tiz katına vardı. Bir müddet oturucak avret içerü girdi. Bu dahi girdi. Avret kapuları muhkem bağladı. İtti kim ya yiğit ne istersiz. Ol ider seni sevdim dedi. Avret ider beni sevdin biz sana muradın vermeziz cemi sermayeni bana vermeyince dedi. Ol kişi ider. Benim sermayem hep kafilede kaldı. Ben bir garip kişiyim dedi. Avret çün nesnem yok dirsin. Gel imdi benim ile subhî iç. Tâ ki benden muradın alasın dedi. Ol kişi razı oldu. Avret bu kişiye subhî içirdi. Derhal esridi. Soyundu. Belindeki altunları bu avretin önüne kodu. Birez dahi içti. Kati serhoş oldu... ... — Müzekkinnüfus, s. 13».

Mehmet Halit Bayrı

KAYNAKLAR: Tibyanı vesailülhakayik fi beyanı selasilüttaraik, Menakıbnamei Eşref zade, Şakayik zeyli, Güldestei riyazı irfan, Şerhi nutk-ı Eşref zade, Hammer tarihi, Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar, Osmanlı müellifleri, Bazı menakıbi meşayihi salife, Yadigârı Şemsî, Tomarı turuku aliyye, Hacı Bayramı Veli, Anadolu Mecmuası, Yunus Emre, Halk edebiyatı antolojisi, Eşref oğlu divanının muhtelif nüshaları, Müzekkinnüfus, Evliya Çelebi seyahatnamesinin üçüncü cildi.

GAZİ ANTEPTE ALEVİLER
ve
MUHTELİF İNANMALAR

Aleviler:

«Beşinciler» tavşan yemezler. Bunlara «Yalvaç» deriz. Yalvaçlar Türkmendirler. Dört mezhebi kabul etmezler, kendilerine «Beşinci» dememizin sebebi budur. Bunlardan birine tavşan köftesi yedirmişler, hemen evine dönerek kadınını çağırmış:

— Kız Fatma su getir.

Kadın cevap vermiş:

— Ne oldu, o boktan mı yedin?

Bunlar tavşana «kızıl kurt» diyorlar. Bunlar, çıra söndüren Kızılbaşlardır. Kızılbaşlar, abdestsiz oldukları zaman yıkanmazlar, namaz kılmazlar, oruç tutmazlar. «Beşinciler» in bir dedeleri vardır. Dede geldiği gün bir yere toplanırlar. Dede tanburla va'z eder. Toplandıkları yere beyaz bir oğlak getirirler. Halife Ebubekirle Ömerin sakalları beyazdı. Onun için beyaz oğlak bu iki halifeyi temsil eder. Dede son senelerde gelmediği gibi çıra söndürme âdeti de kalmamıştır. Yapılan toplantıda dede:

> Ey yâr ey yâr imanım Ali
> Alinin derdinden ben oldum deli.

diye haykırır, beyaz oğlağın tüyünü çekerek hayvanı bağırtır, orada bulunanlar da kendisini taklit eder.

Kızılbaşlar, Gazi Antep vilâyetinde «Türkmen» aşiretine mensup torunlardır. Kendi inandıklarını saklarlar. Sünnî Türkmenlere kız verirlerse de, Sünniler bunlara kız vermezler. Bunların kıçlarında (ayaklarında) bir kayış vardır. Dedelerinin boynunda da bir «Bektaşi taşı» bulunur ki, bu taş kertikli, sarıya mail yeşil bir taştır. (Tilbişarlı Mehmet).

Şeyh Abdülkadir, Ahmed Düsurî, Ahmed Rüfaî, Ahmedülbedevî bir arada oturuyorlardı. Öteden bir kız geliyordu. Bu kız, utanarak bunların yanından geçmek istemedi. Bunlar bana bakarsa günah olacak, diye düşündü. O zaman arkasına bir taş alıp gûya uşak (erkek) suretine girdi. Veliler, bunu keşfettiler. Biri: «taş», diğeri «Bektaş» dedi. Kız bağırıp erkek oldu. Gelip bunlara iltihak etti. İşte bu, «Hacı Bektaşı Veli» dir. Bu zat, dört veliden kerametli çıktı. Şeyh Abdülkadirle üç arkadaşı namaz kıldıkça, Bektaş Veli,

gidip namazını Kâbede kılıyor, bunlara da «namazım kılınmıştır» diyordu. Alevî-Bektaşilerin «namazım kılınmıştır» demeleri bundan kalmıştır.

(Hamdu)

Yalavaçlar tavşan eti yemezler. Kaplarına tavşan tüyü uçsa içinde ne varsa dökerler. Her sabah kalktıkları zaman «Ya Ali, Ya Allah!» demek âdetleridir. Her sene Aydından gelen dedelerini çok severler. Dede geldiği zaman:

Dede geldi evimize
Bereket girdi unumuza

diye sevinçlerini gösterirler.

«Haral» köyünde bir kaç ev Yalavaç vardır. Bunlar kendilerine «Yalavaç» demeğe sıkılırlar, «biz torunuz» derler.

(Yeniceli Mehmet - 24 Temmuz 1930)

«Bostancık» ın cenubunda (kıblesinde) Kazıklı köyü civarında «Karamanlılar» vardır. Köylerinin ismi «Gülecek» tir. Bunlara göre tavşan hayvanların en kötüsüdür, eti de pistir. Bunlar kendileri için «Biz halis muhlis Türk oğlu Türküz» demektedirler.

(Kemintepe köyü, Yalavaçlı Hasan - 26 Temmuz 1930)

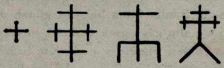
Yalavaçların inanışına göre tavşan, hayvanların en uğursuzudur. Tavşan beş hayvan sıfatını haizdir: Kulakları eşek, ayakları it, dudakları deve, dişleri sıçan, kuyruğu keçi. (İlbeyli Mehmet - 26 Temmuz 1930).

Muhtelif inanmalar:

Köpçüken adında bir ruh vardır ki insanın üzerine çöker, ıssız yerlerde dolaşır, bereket versin avcı değildir, onun için üzerine köpçüken çökse bile insan nefes almağa muvaffak olur.

Al karısı bazan erkeklere de saldırır. Fakat lohusa kadının ciğerini çalıp suya atar. Al karısı, ocaklı olanların terliğinden, yahut yağlığından korkar.

(Kefer bostanlı İbiş Kâhya)

Yukarıda görülen şekillere Nizip kazasile Kilis kazasının kuruluş tarihleri bilinmiyen eski köylerinin hepsinde tesadüf olunur. Bu işaretler, «aşı»

denilen bir nevi toprak boyasile kadınlar tarafından evlerin kapılarına, duvarların üzerine, başlara giyilen terliklerin tepesine, koyunların tüylerine, hattâ türbe duvar ve kapılarına çizilir. Bu işaretler süs yerine kullanılır. Bu işaretlerin bulunduğu yerlere köylünün itikadına göre sıcak işlemez. Vilâyetin sonradan kurulan yeni köylerile aşiretler arasında bunlara rastlanmaz.

(Ali Riza Yalgın - 28/10/1930)

«Habib Neccar» ın kanını içtiği ve ayaklarile diğer yerlerine bu kandan bulaştığı için «Keklik» buralarda fena sayılır. Her sene Şaban ayının on beşinden sonra müezzinler minarelerde şu kıtayı okurlar:

Habib Neccar geldi baktı
Yüreğime mıhlar çaktı
Zalim keklik kanın içti
Allahü ekber Allahü ekber.

(Öğretmen İsmail Hakkı - 28/10/1930)

Gazi Antepte kumru kuşu mübarek sayılır. Kumru öterken gûya şöyle dermiş: Yusufu tut, Yusufu tut! Ermeniler bu kuşa, Yusufun kuyuya atılmasına sebep olmuş nazarile bakarlar. (Ali Riza Yalgın).

Bir adamı yılan soksa, hemen ocaklı birine baş vurulur. Ocaklı adam yılanın ısırdığı yeri ağzile emer, eme eme yılanın zehirini tamamile alır. Ondan sonra ısırılan yeri tükrüğile uğar. Yılanın hayvanlara zararı çoktur, koyunları sokarsa sokulan yeri iğnerler, sarı suyu akar, sonra orayı ayranla yıkarlar.

Halk takvimi:

Ülker yıldızı eski hesapla Mayısın on sekizinde doğar, ülker doğduğu zaman hayvanları sıcak vurur, bundan korumak için hayvanların sırtlarına aşı (bir nevi toprak) sıvanır, aksi takdirde hayvan hasta olur, Mayısın on yedisinde bu tedbirin alınması lâzımdır. (Hacar köyünden Şeyh Mehmet).

Ülker yıldızı çıktığı zaman yakar, Battığı vakit sel olur, Ülker kara kışta batar, kara kış on iki gün sürer. Yıldız batımında zahire ekilmez. Ceylânların erkeği o vakit dişiye sıçrar. (Damalkalı Hamdu).

Terazi yıldızı eski hesapla on sekiz Haziranda doğar, terazi doğduğu zaman üzümler olgunlaşmağa başlar, onun için:

Doğdu terazi
Oldu birazı

derler. (Hacar köyünden Mehmet).

SİNOPTA BEŞİK TÖRENİ

Çocuk doğduktan çok defa bir hafta sonra «beşik merasimi» yapılır. Hal ve vakti yerinde olmıyanlar, doğumdan ancak on, on beş gün sonra «beşik merasimi» yaparlar.

Beşik, ince tahtadan hafif ve nakli kolay olacak surette yapılır. Hususile köylü kadınlar, beşik sırtında olduğu halde tarlalara çalışmağa giderler. Bir beşiğin muhteviyatı şunlardır: Yatak, oturak (beşiğin alt kısmı), sübek (tahtadan yapılmış bir mizabedir, çocuk kız veya erkek olduğuna göre tenasül aletine tatbik edilir ve bununla oturağa çocuğun idrarı akıtılır.), el, ayak ve baş bezleri, muşamba, delikli bez ve çarşaf, bardak (çocuğun beşikten düşmemesi için bir çok defa el ve ayaklarını sardıkları bez), yorgan ve köpen (beşiğin üstüne örtülen ve çocuğu, rüzgâr ve güneş gibi müessirlerden korumağa yarayan kalın örtü).

Beşik töreni için ebenin ve lohusanın hısım ve akrabasile dostları davet edilir. Çorba, et, pilâv ve helva gibi yemekler hazırlanır. Zengin olanlar,

---

Kuyruk da eski hesapla Temmuzun on sekizinde doğar. Bu yıldız doğunca hava serinler, kuyruğun doğduğu ilk yedi günde havadaki bulutlara bakarak kışın nasıl geçeceğini anlayan tecrübeli adamlar vardır. Kuyruk doğduğu zaman üzümler kemale ermiş demektir. Bunun için halk arasında:

Doğdu kuyruk
Kalmadı koruk

sözü meşhurdur.

Beşenin selleri
Yediyenin yelleri

Üçenin gonca gülleri
Birenin bülbülleri

sözünü burada herkes bilir. Yediye İkincikânun, beşe Şubat, üçe Mart, bire Nisan demektir. (Nizip, Ali - 28 Ağustos 1930).

Bağlar ay ışığında budanırsa üzümler kurtlanır, ay ışığında sütten kesilen çocuğun dişleri vakitsiz dökülür. Ay ışığında budanan meyva ağaçlarının meyvaları çürür. Bu gibi işlerin mehtaplı gecelerde yapılmaması lâzım gelir. (Ali Riza Yalgın - 28 Ağustos 1930).

Abdülkadir İnan

bu gün için daha mükellef bir ziyafet verirler. Bu münasebetle isteyenler mevlût da okuturlar.

Yemek ve mevlûdu müteakip ortaya her şeyi hazır «beşik» getirilir. Lohusanın ilk çocuğu ise, beşik ve hattâ çocuk takımları kadının annesi tarafından hususî surette hazırlanıp gönderilir.

Beşik günü, çocuk ve annesi, ebe tarafından yıkanır. Lohusanın «yanı başı» çekilir. Bu bir nevi karın masajıdır. Sonra hazırlanmış olan beşiğe çocuk yatırılır. Beşik içine önce lohusa, hal ve vakti nisbetinde bahşış bırakır. Çocuğu kundaklayıp beşiğe yatırmak vazifesi, ebeye verilmiş bir hak telâkki edilir.

Çocuk yatırılmazdan önce beşiğin içinde bir «havan eli» üç defa yuvarlanır. Bu, çocuğun sağlam ve gürbüz olmasını dilemek demektir. Çocuk beşiğe yatırıldıktan sonra ebe, beşiği odanın içinde misafirlerin önünde sallıyarak gezdirir, misafirler de ebeye bahşış verir. Bir de beşik yerde dururken ebe, eline ağaçtan bir tokmak alır, yere ve beşiğe tak tak vurarak beşiğin etrafında üç defa dolaşır. Ebe beşiği gezdirirken orada bulunanlardan birisi sorar:

— Ebe hanım nereye?

— Kâbeye.

— Var git, yolun açık olsun.

— Allah babasına, anasına, yedi silsilesine Kâbeye gitmek, çocuğa da yürüyüp içinden çıkmak nasip eylesin.

Bu sırada ebe, eline bir yumurta alarak beşiğin etrafında tekrar üç defa dolaşır. Sonra yumurtayı orada bulunanlardan en uzun boylu bir kadına verir. Bu kadın da yüksek bir yere, meselâ rafa koyar. Bu yumurtayı saklarlar ve kırk hamamında çocuğu yıkadıkları suyun içerisine karıştırırlar.

Ebe, beşiği sıra ile davetlilerin önüne getirerek üçer defa sallar ve bahşışlar alır. Boyabatta çocuğun beşiğe yatırılmasını müteakip davetlilere helva dağıtılır. Ebeye giderken çocuğun annesi tarafından çörek, sabun, kına, kahve ve şekerden ibaret ayrıca hediye de verilir.

Ayancık taraflarında çocuk beşiğe yatırıldıktan sonra ilk ninniyi ebe söyler, bu ninni şöyledir:

Al bardağa belediğim ninni
Ben seni haktan dilediğim ninni
Yük dibinde salkım üzüm ninni
Daneleri dizim dizim ninni
Ben seni Haktan dilediğim ninni.

Alnı meydan sinisi ninni
Kaşları kudret kalemi ninni
Gözleri endam aynası ninni
Burnu nohut pilâvı ninni
Ben seni Haktan dilediğim ninni.

İSTANBULCU

Hayatın süratle değişmekte olması dolayısile şimdi artık tarihe karışmış bulunan eski bir Anadolu töreninden bahsedeceğiz: İstanbulcu.

Üzerinde yaşadıkları dar ve çorak toprakların mahdut verimiyle yaşamak imkânını bulamayıp, ailelerini köylerinde bırakarak İstanbul, İzmir, Adana, Bursa gibi büyük şehirlerde geçim yolu arayan kimseler yurdumuzda ötedenberi pek çoktur. Bunlar arasında bilhassa Eğinli kömürcü ve kasap esnafı ile Safranbollu ekmekçi, börekçi ve simitçi esnafı ve Bolulu aşçılar İstanbulda tekasüf etmişlerdir.

Bu, doğum yerinden uzakta maişetini temin yolunu aramanın başlıca iktisadî âmilleri toprağın verimsizliği ve darlığı ile fevkalâde ve müstesna sebepler ve hâdiselerdir.

Büyük Anadolu yarım adasının merkezden muhite doğru yayılan ehemmiyetli bir kısmı susuzluktan muztariptir. Yurdumuzun bu mıntakalarında ziraî istihsal, ancak tabiatın lütfiyle kabildir. Yağmur yağarsa mahsul alınır, mevsim kurak giderse köylü gıdasını bile tedarik edemez. Genişliği ve sair vasıflariyle yalnız Türkiyenin değil, bütün dünyanın en iyi ziraat sahalarından biri olan Çukurova havalisi dahi daima susuzluk tehdidi altında idi. Eski devirde susuzluğu fen vasıtasile gidermek imkânı aranmadığı cihetle, üzerinde yaşamağa mecbur oldukları toprağın şu vaziyeti, bir çok vatandaşları doğdukları yerin dışında ekmek parası kazanmak mecburiyetinde bırakmıştı. Anadolunun bu susuz ve çorak mıntakalarındaki vatandaşlar, kütleler halinde büyük şehirlere giderler, bazı küçük işler tesis ederler, bu işleri idame

---

Ağzı kudret kilidi ninni
Elleri yaprak sarması ninni
Kolları bumbar dolması ninni
Uyusana a yavrucak ninni
Ben seni Haktan dilediğim ninni.

Ninni bittikten sonra bazan da mevlût okutulur. Boyabat taraflarında, hususile köylerde çocuğun beşik içindeki örtüsü altına toprak koyarlar. Bu toprak, çocuğu beşikten alıncaya kadar durur. Toprağın çocuğu beslediğine, bu suretle çocuğun kuvvetli olacağına inanılır.

M. Şakir Ülkütaşır

için de kendi aralarında bazı usuller ve kaideler koyarak bu usullere uymak suretiyle işlerini münavebe ile idareye uğraşırlar ve ara sıra köylerine de gidip gelirlerdi. İşte muayyen mevsimlerde köyden İstanbula ve İstanbuldan köye bu gidip gelişler, her yerde ayrı bazı hususiyetler gösterir bir takım törenlerin doğmasına vesile olmuştur.

Anadolunun bir kısım yerlerinde köylü susuzluktan değil, fakat toprak darlığından muztaripti. Toprak darlığına daha ziyade arazisi münbit ve nüfusu artmağa müsait yerlerde rastlanmaktadır. Bir ailenin, bulunduğu köy hudutları içinde sahip olduğu toprak, aile büyüyüp genişledikçe yeni yetişen unsurlar arasında parçalanmakta, parçalandıkça bir aileden çıkan yeni ailelerin eline geçen arazi pek az miktarda kalmaktadır.

Türkiyede köylü, şehirli hemen herkesin tanıdığı Şair Dertli, Bolu vilâyetinin Gerede kazasında, Bolu-Gerede şösesi üzerine tesadüf eden yeni Cağa gölünün kıyısındaki köylerden birinde doğmuştur. Küçüklüğündenberi saz çalmağa meraklı olan, fakat köyünde dedesinin tarlasını sürmekle günlerini harcıyan Dertli, ailesi kalabalıklaştıktan sonra geçimi darlaştığı için köyünü, yuvasını terketmek ve başka yerlerde maişet vasıtası aramak zaruretinde kalmıştır. Bilâhare:

Tek başıma kalsam şehi devrana kul olmam
Viran olası hanede evlâdü iyal var.

diyen şairi memleketinden uzaklaştıran sebep, toprak darlığından ibarettir.

Geçim vaziyetini tanzim için yer değiştirmelerin bir sebebi de, fevkalâde hâdiselerdir, demiştik. Bu fevkalâde hâdiseler, suların çekilmesi, su baskınları, yangınlardır. Yangınlar mevziî çekilmeleri icap ettirdiği gibi, su baskınları, baskınları müteakip gidilen muhitlere gidenlerin bir daha dönmemelerini, suların çekilmesi ise, devamlı surette bazı vatandaşların doğum yerlerini bırakmalarını intaç etmektedir.

Müstesna hâdiselere gelince, mahdut ve muayyen kimselerin ve meselâ tahsil veya ticaret için büyük şehirlere gidenlerin oralara alışarak bir daha memleketlerine dönmemeleridir. İzzet Paşa, Ebuzer Hasan Paşa, Salih Paşa, Darphane nazırı Ebubekir Efendi işte bu suretle İstanbula gelerek memleketlerine avdet etmemişler, eski devlet merkezinde yerleşip kalmışlardır.

Yukarıda gösterdiğimiz âmillerden her hangi birinin tesiri altında doğdukları yerden çıkmak ıztırarında kalanlar, Eğinin kömürcüleri, Safranbolunun fırıncıları, Bolunun aşçıları, İbradinin hâkimleri, hasılı kim olursa olsun köylerinden törenle ayrılır ve oraya yine törenle dönerler. İstanbul sokaklarında portakal satan Arapgirin kızılbaş köylüleri, Konyanın manavları

da böyledir.

Doğum yerinden ayrı bir yerde iş tutmak mecburiyetinde bulunanlara Anadolu köylerinde «İstanbulcu» derler. Vâkıa bunların hepsi İstanbula gelmezler, aralarında diğer büyük şehirlere gidenler de olur. Fakat çoğu İstanbula gittikleri için hepsine birden köylü «İstanbulcu» demektedir.

Hıdırellez ve Kasım başlangıçları, İstanbulcu akınlarının da başlangıcıdır. Bu iki mevsimde İstanbuldan köye ve köyden İstanbula gelip gidenlerin sayısı çoktur.

İstanbulda iş tutan köylü, ailesini köyünde bırakır. Köyde bu adamın çifti, çubuğu faaliyettedir. İstanbula gelip çıraklık yapanlar, başkalarının yanında çalışanlar bir tarafa bırakılırsa, muayyen bir dükkanı olanların mutlaka bir ortakları da vardır. Bu iki ortak bir dükkânda müteamil esnaf kaidelerine göre yaptıkları şifahî bir mukaveleye uyarak çalışırlar. Bunlardan birisi iki yıl, diğeri kezalik iki yıl dükkânda, iş başında kalır. Ortağın biri İstanbulda kaldığı müddetçe, ikincisi köyünde, çoluğunun, çocuğunun yanında çiftçilikle meşgul olur. İstanbuldaki köye dönünce, köydeki de İstanbula gelir. Yukarıda söylediğimiz gibi bu gidip gelişte çok parlak uğurlama ve karşılama törenleri yapılır.

Köyünden İstanbula gidecek kimse için bir hafta önceden hazırlıklar başlar, çörekler yapılır, helvalar basılır, kutulara yağlar doldurulur, İstanbula gidenin hiç olmazsa altı aylık iaşesini karşılayacak fasulyeden nohuda kadar her türlü yiyecek malzemesi çuvallara yerleştirilir.

İstanbulcu gidişi kasımda başlar. Haftanın muayyen gününde bütün İstanbula gidecekler, sabahın alaca karanlığında evlerinin önünde atlarına binerler. Kendilerini uğurlamağa gelenlerle vedâ ederler. Yavaş yavaş ağlıyan kadınların ve bağrışan çocukların takip ettiği her İstanbulcu, yola doğru ilerler. Köyün dışında bütün İstanbulcuları uğurlamağa gelenler toplanırlar. İstanbulcular hep bir arada atlarından inerek bir saf teşkil ederler. Köyün hocası dua okur. Duayı müteakip herkes tekrar atlarına biner ve çok acıklı bir ayrılışla, sağ kaldıkları takdirde iki yıl sonra köylerine dönmek üzere yola düşerler, uğurlamağa gelen aileler ve yakınlar da köylerine dönerler. Yolcusu olanlar o günden itibaren bir kaç hafta acı ve matem içindedirler. Bu gibilere her gece misafir gelir, gönüllerini almağa çalışır. Bu acı ve matem içinde köylü yine iş ve gücüne devam eder. İstanbulcu daise, teessür, ailesinden, köyünden ayrılmış olmasına rağmen daha azdır. Bu da muhit değiştirmek, uzunca bir müddet ayrı kaldığı İstanbuldaki dostlarına kavuşmak gibi sebeplerden ileri gelir.

İSTANBULDA ÇOCUK OYUNLARI

XVIII.

Alaylar alaylar

On, on iki veya çift sayıda olmak şartile daha fazla çocuk iki guruba ayrılarak karşılıklı dizilirler. Her iki sıranın sağ başlarında bulunan çocuklar ele başı olarak oyunu idare ederler. Önce sağdaki sıranın ele başısı söze başlar, diğer sıranın ele başısı ona cevap verir:

İstanbulcu dönüşleri hıdırellezde başlar. Bu mevsimde İstanbuldan veya diğer büyük bir şehirden kocası gelecek, çocuğu dönecek aileler, günlerce önceden hazırlanırlar. İlk defa ev baştan aşağı yıkanır, temizlenir, çörekler. börekler, baklavalar hazırlanır. Çoluk, çocuk ve bütün aile zevk ve neşe içinde yolcularını beklemeğe başlarlar. Yolcunun geleceği haberi, daha bir hafta önceden bütün köy muhitine yayılır. Günler birer birer sayılmağa başlanır. Tam yolcunun köye ineceği gün, bütün köylüler köyün dışına çıkarlar. Bu karşılama töreni parlak ve neşeli olur. Muayyen yerde hep birden köylerine avdet eden İstanbulcular atlarından inerek büyüklü küçüklü bütün köylülerile kucaklaşırlar, büyüklerin ellerini öperler. Ondan sonra kafile hep birden köye doğru ilerler. Genç İstanbulcular, köye silâh atarak girerler. Silâh patırdısı herkesin evinin önüne kadar devam eder.

İstanbulcu köyüne döndüğü günden itibaren geceli gündüzlü, bütün köylülerin ziyaretini kabul eder. İstanbuldaki, çocuklarından haber soran analar, kocalarını tahkik eden gelinler, babalarından haber istiyen çocuklar bu aradadır.

İstanbulcu köyüne boş dönmez. Sandığında karısı, anası, babası, çocukları için top top kumaşlar, hısım ve akraba için yüzükler, küpeler, boncuklar getirmiştir. Bu hediyeler ziyaretçilere sırasına göre verilir.

İstanbulcu köye dönüşten itibaren en az üç ay bağda, bağçede çalışmaz, istirahat eder. Daha sonra kadınlara yardıma başlar. Bu hayat iki yıl devam eder. İkinci yılın kasımında âdet olan törenle İstanbulcu tekrar İstanbula gelir.

Anadoludan, İstanbula ve diğer büyük şehirlere bu şekilde gidip gelen köylülerin köylerinde her bakımdan çok ehemmiyetli içtimaî olgunluk göze çarpar. Bu köylerde evler muntazam, eşyalar muntazam, yaşayış hemen İstanbuldaki gibidir.

M. Enver Beşe

— Alaylar, alaylar, bizim alaylar!

— Ne istersin, ne istersin bizim alaylar?

— Aranızda bir güzel gördüm onu isterim.

— O güzelin ismini bana söyler misin?

— (Karşı sıradaki çocuklardan birinin ismini söyliyerek) O güzelin ismi Fatma.

— Fatma güzel değildir, ayakları sakat, gözleri çipil, kulakları sağır, vücudu toparlak, göğsü çıkık, boyu kısadır; onu ne yapacaksın?

— Güzel olmasın, ayakları sakat, gözleri çipil, kulakları sağır, vücudu toparlak, göğsü çıkık, boyu kısa olsun, ben onu misafir edip baş tacı yapacağım.

— Al öyle ise senin olsun.

Diyerek ikinci sıranın ele başısı istenen çocuğu birinci sıranın ele başısına verir. Bundan sonra ikinci sıranın ele başısı söze başlar, birinci sıranın ele başısı cevap verir:

— Alaylar, alaylar, bizim alaylar!

— Ne istersin, ne istersin bizim alaylar?

— İçinizde bir güzel gördüm, onu isterim.

— O güzelin ismini bana söyler misin?

— Karşı sıradaki çocuklardan birini göstererek) Ayşeyi isterim.

— Ayşe güzel değil ki, sırtı kanbur, kolları çolak, ağzı çanak, burnu tokmak, boyu uzun, kendi ahmak, onu alıp ne yapacaksın?

— İsterse güzel olmasın, sırtı kanbur, kolları çolak, ağzı çanak, burnu tokmak, boyu uzun, kendi ahmak olsun, köşeye oturtup onun için saçımı süpürge edeceğim.

— Al öyle ise mübarek olsun.

Diyerek bu defa birinci sıranın ele başısı istenen çocuğu karşı sıranın ele başısına teslim eder. Bu suretle ele başılar kendi sıralarındaki çocukları tamamile değiştirdikten sonra el ele verirler, diğer çocuklarda onların arkasında toplanarak:

Alaylar alaylar bizim alaylar
Buyurun içeri işte saraylar
Güzellere kavuştuk
Biz el ele tutuştuk.

diye bir türkü tutturup dolaşırlar. Bu oyun daha ziyade kız çocuklar tarafından oynanır.

XIX.

Eveleme, develeme

Dört beş kişiden aşağı olmamak üzere çocuklar bir araya toplanarak bir halka teşkil edecek surette otururlar. Muayyen usullerden birile ebe tayin olunur. Ebe kendi de dahil olduğu halde her kelimesinde sağ elinin şahadet parmağile arkadaşlarından birini işaret ederek şu sözleri söyler: Eveleme, develeme, deve kuşu, kovalama, çengi, çenber, misk ile, anber, tazı, tuzu, kelemenin kızı, ne vakit geldin, yazın geldim, yazılalım, dizilelim, bir tahtaya dizilelim, ancık, boncuk, lebbeyk, a çocuk. Ebe, «a çocuk» derken parmağile işaret ettiği çocukta sözlerini bitirmiş olur. Sözleri bittiği zaman ebenin işaret ettiği çocuk oyundan çıkar. Ondan sonra ebe tekrar söylemeğe başlar ve sözlerini her bitirdiği vakit oyundan bir çocuk çıkmak suretile oyunda ebeden başka bir çocuk kalır. İşte bu çocuk oyun tekrar edilirse ebe olur.

XX.

Ebe çıldır

Beş, altı yahut daha fazla çocuk bir araya gelerek aralarından birini ebe seçerler. Ebe seçildikten sonra çocuklar etrafında toplanır. Ebenin vazifesi çocuklardan her hangi birini dalgın yakalayıp tutmaktan ibarettir. Çocuklar yakalanmamak için bir taraftan ebeden uzaklaşmağa çalışırlar ve bir taraftan da yere çömelerek «ebe çıldır» diye haykırırlar. Ebe çocuklardan birini çömelmeden ayakta tutabilirse ebelikten kurtulur ve yerine yakalanan çocuk ebe olur. Oyun tekrar aynı tarzda devam eder.

XXI.

Sekme

Üç, beş veya daha fazla çocuk toplanarak yaşlarına göre uzun veya kısa bir mesafe tayin ederler. Sonra en küçük çocuktan başlamak suretile çocukların her biri muayyen mesafeyi bir ayakla sekerek geçer. Sekme başladıktan sonra seken çocuğun yere basmaması veya ayak değiştirmemesi şarttır. Yere basmadan veya ayak değiştirmeden kararlaştırılan mesafeyi geçerek kaleye varan çocuk oyunu kazanmış olur.

XXII.

Seksek

Yaşı on beşten fazla olan sekiz, on çocuk tarafından oynanan bu oyunda belli usullerle önce ebe seçilir. Bir ağacın yanı, bir kapı önü, bir bina köşesi veya bunlara benziyen bir yer kale sayılır. Ebe kaleye gider, çocuklar da kalenin önündeki sahaya dağılır. Ebe kaleden itibaren bir ayakla sekerek

çocukları kovalar. Çocuklar yakalanmamak için bir taraftan ebeden kaçmağa çalışırlar, bir taraftan da ebeyi tahrik maksadile ona yaklaşarak arkasına vururlar, yahut eteğini çekerler. Ebe istediği zaman kaleye giderek dinlenir, fakat oyun esnasında ikinci ayağını yere basamadığı gibi ayak da değiştiremez, yere basar, yahut ayak değiştirirse çocuklar başına üşüşüp sırtını yumruklayarak kaleye götürürler. Ebe sekerek kovaladığı sırada çocuklardan birini yakalamağa muvaffak olursa ebelikten kurtulur ve yerine yakalanan çocuk ebe olur.

XXIII.

Orospu bohçası

Bu oyun, daha ziyade on altı, on yedi yaşında erkek çocuklar tarafından oynanır. On beş, yirmi çocuk bir halka teşkil edecek surette, fakat aralarında beşer, altışar adımlık fasıla bulunmak şartile yere otururlar. Aralarından birini ebe, birini de turacı seçerler. Ebe seçildikten sonra oturan çocuklardan biri ele başı olur. Ele başı, içine öte beri doldurarak bir bohça hazırlar. Ebe ile turacı, oyuncuların teşkil ettiği dairenin ortasında dururlar. Oyun başlayınca ele başı, kendisinde olan bohçayı oyunculardan istediği her hangi bir çocuğa atar, o da solundaki çocuklardan yanındaki, yahut onun yanındakine verir veyahut bir kaç çocuk aşırı oturan bir arkadaşına atar. Ebe, bohçayı yakalamak için dairenin ortasında dönüp dolaşır. Ebe bohçayı yakalamağa çalışırken turacı da elindeki tura ile durmadan ebenin arkasına vurur. Ebe bohçayı yakalamağa muvaffak olursa ebelikten çıkar, onun yerine bohça kimde yakalanmışsa o çocuk ebe, eski ebe de turacı olur. Eski turacı, ebe olan çocuğun yerine oyuncuların arasına katılır.

XXIV.

Ebem kızdı

Bu oyun da on beş yaşını geçmiş erkek çocuklar tarafından oynanır. Ebem kızdı, tıpkı orosbu bohçası gibidir. Orosbu bohçasından yalnız bir farkı vardır: Çocukların teşkil eyledikleri dairenin ortasına bir kazık çakılır. Bohça bu kazığa uzun bir iple bağlanır. Bohça oyuncular arasında elden ele kaçırılırken ebe de bir taraftan onu yakalamağa çalışır. Ebem kızdı oyununda turacı yoktur. Oyunda ele başılık eden çocuğa da «kurt» denir. Kurt, isterse bohçayı ebenin başına atar, fakat bohça ebeye tesadüf etmez, çocuklardan birine çarpar. Bu da oyun arasında ikinci bir eğlencedir.

Gerek orosbu bohçası, gerek ebem kızdı oyunlarını oynayan çocuklara beş, on senedir rastlanmıyor. Bu da bu iki oyunun çocuklar arasında itibarını kaybettiğini göstermektedir.

Âdil Özseven